

'WE MOGEN ONSZELF EN DE ANDER AANVAARDEN IN ONVOLKOMENHEID'

'Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was' luidt de zesde bede van het Onze Vader. "Zelf heb ik deze letterlijke bewoording niet nodig", zegt filosoof Welmoed Vlieger. "Maar inhoudelijk gezien vind ik het besef dat we schuldig zijn onmisbaar. Mens-zijn is schuldig zijn." Zesde in een serie gesprekken over de actualiteit van het oudste christelijke gebed, het Onze Vader.

Tekst: Elze Riemer

Beeld: Jedi Noordgraaf

Als mens zijn wij wezenlijk schuldig. Dat besef raakt steeds meer op de achtergrond, maar is juist in deze tijd van groot belang", stelt filosoof en publicist Welmoed Vlieger (41). "Het maakt dat wij uiteindelijk alerter en meer bewogen leven."

Vlieger heeft een rusteloze geest die zich niet laat vangen. Zeker niet in vaste systemen en structuren. Al van jongs af aan heeft ze daar moeite mee. Zo kondigde ze in havo-4 aan dat ze stopte met school; ze was vastbesloten. Wat volgde was een drama. Ze wilde wel een diploma, maar niet op dié manier. Na wat omzwervingen maakte ze de havo af via de avondschoon, waar ze overigens ook weigerde de examens in een klaslokaal te doen. Uiteindelijk vond Vlieger een thuis in de filosofie en is ze recentelijk begonnen met een promotie-onderzoek.

In de filosofie kan ze haar rusteloze geest ruim baan geven. Met name bij de middeleeuwse mysticus Meister Eckhart (circa 1260-1328) en de negentiende-eeuwse filosoof Søren Kierkegaard (1813-1855) vond ze de ruimte die ze onbewust zocht – overigens ook de ruimte voor God, "of welk woord je er ook aan wilt geven". In religieuze systemen en structuren met een allesbepalende regelcultuur is die ruimte er nadrukkelijk niet, zo meent ze.

U gelooft niet in vaststaande structuren. En dan gaan we het nu over een bede uit het Onze Vader hebben: een al eeuwenlang

vaststaande gebedsstructuur. Heeft u daar ook moeite mee?

"Daar heb ik op zich geen moeite mee, maar als die structuur resulteert in een gedachteloos navolgen of juist een moraliserend met de vinger wijzen roept dat weerstand bij mij op. Liever nog bid ik dan zonder woorden. Dat je leeft vanuit ontvankelijkheid en dus de grip steeds weer bewust durft los te laten, een soort levensbeaming dwars door alles heen. Echt bidden noem ik dat niet, maar het raakt daar wel aan. Het is dynamisch en doet daarmee meer recht aan de religieuze beleving. Soms bid ik het Onze Vader nog wel hoor, maar dan in een kerk – nooit in mijn eentje. Als gezin deden we dat vroeger trouwens ook niet. Mijn vader was dominee, maar hij was veel meer bezig met filosofische en ethische kwesties. We lazen niet in de Bijbel thuis, maar voerden wel veelvuldige gesprekken over het geloof, op een zoekende en vragende manier. We werden helemaal vrij gelaten om te geloven en denken wat we zelf wilden."

Vindt u de bede 'vergeef ons onze schulden, zoals ook wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was' een belangrijke bede, of zou u ook zonder kunnen?

"Zelf heb ik deze letterlijke bewoording niet nodig. Maar inhoudelijk gezien vind ik het besef dat we schuldig zijn onmisbaar. Vergeving en schuld zijn begrippen waarvan we de betekenis een beetje uit het oog zijn verloren. Ik versta schuld in deze context niet in de gebruikelijke zin van het

woord, als in het krijt staan bij iemand door iets wat je hebt gedaan. Meer zie ik schuld als in gebreke blijven: 'Waarom was je er toen niet? Waarom heb je toen niet je nek uitgestoken? Wat had je kunnen doen?' In gebreke blijven is een vorm van schuld die zich op een existentieel niveau afspeelt en zelfs onoverkomelijk is. De mogelijkheden die ik leef, zijn namelijk altijd déze mogelijkheden en geen andere. Leven houdt dus een veronachtzaming van vele andere mogelijkheden in. Hoewel je een mens dit niet moreel kunt verwijten, is er in die zin toch sprake van schuld. Mens-zijn is dus ook schuldig zijn; dat hoort bij ons bestaan. Maar juist dat besef stelt ons in staat de zaak telkens weer opnieuw open te gooien, andere keuzes te maken dan voorheen. Dat is een inzicht dat we in deze tijd, waarin alles tot middel gemaakt wordt en we de lat – zowel privé als professioneel – enorm hoog leggen, goed kunnen gebruiken."

Waarom is het zo belangrijk dat we ons realiseren dat we inherent schuldig zijn?

"Wanneer we schuld op deze manier verstaan, gaan we alerter leven, in plaats van dat we gewoon maar meegaan in wat er gebeurt. We worden teruggeworpen op onszelf. Uit het massale en anonieme van de wereld wordt je teruggeworpen op je eigen individualiteit en geweten. 'Iedereen wil en doet dit, maar waar sta ik eigenlijk, ben ik het daar wel mee eens?' In deze tijd lijken maakbaarheid en het streven naar geluk centraal te staan. Dat vind ik erg mager. Bovendien ga je daarmee voorbij

aan het leed dat er overal is. Het is waardevol om ook stil te staan bij wat niet lukt, bij het schuldig zijn. De dingen gaan niet vanzelf goed, daar zijn actieve keuzes voor nodig. Het schuldbesef stelt ons uiteindelijk in staat om scherper te kijken en betere beslissingen te maken, omdat het ons uit de gemakzucht trekt, ons trekt uit onszelf naar de ander toe.”

Hoe beleeft u dit zelf?

“De vraag wat ik te doen heb in dit leven staat voor mij centraal. Dat gaat over

verantwoordelijkheid nemen, maar ook over voldoening vinden. Bij voorkeur doe ik dingen waar mijn passie en hartstocht liggen. Wat dat betreft gaat het niet zozeer om wat je doet, maar om hoe je het doet, om je houding en intentie. De dingen om je heen zijn geen blind gegeven maar houden een opgave in: hoe verhoud ik mij tot deze situatie? En dan pas: wat doe ik ermee? Ik probeer daar zelf voortdurend bij stil te staan, of het nou over alledaagse situaties gaat of over grotere beslissingen. In mijn promotieonderzoek bijvoorbeeld ben ik

regelmatig in contact met allerlei mensen die ik respecteer. Het is dan een uitdaging om te midden daarvan bij mijzelf te blijven, bij mijn eigen drijfveren en doelstellingen. Je geweten is daarbij onmisbaar.”

Wat bedoet u precies met het geweten?

“Het geweten houdt verband met het idee van transcendentie, het besef dat er iets is dat groter is dan ikzelf. Voor mij is dat transcendente God, maar dat is niet de enige vorm van transcendentie die er is – transcendentie kan ook horizontaal beleefd ➔

Welmoed Vlieger (Denekamp, 1976) is filosoof, publicist, freelancespreker en columnist van dagblad *Trouw*. Aan de Vrije Universiteit in Amsterdam bereidt zij haar proefschrift voor over innerlijkheid en politiek. Tijdens haar studies *Wetenschap van godsdienst en levensbeschouwing* en vervolgens *wijsbegeerte* specialiseerde Vlieger zich in het leven en denken van de middeleeuwse mysticus Meister Eckhart. Ze woont samen met haar partner en twee dochters in Amsterdam. Meer info op: welmoedvlieger.nl.

worden, bijvoorbeeld in de natuur of in de generaties die aan ons voorafgaan of na ons komen. Het is iets wat jou aanroept in het diepst van jouw zijn en jouw bestaan. Het besef van transcendentie is gemarginaliseerd in onze samenleving. Dat geldt ook voor het geweten. We willen het leven zelf in de hand hebben, we willen geen bemoeienis van buitenaf: leven en laten leven. Maar als dat jezelf overstijgende wegvalt, is de vraag wel waardoor je je dan laat aanspreken.”

Misschien is het voor sommigen genoeg om naar geluk te streven?

“Volmaakt geluk zul je natuurlijk nooit vinden. Maar afgezien daarvan vind ik het streven naar geluk absoluut geen nastrevenswaardig levensdoel. Ik zou daar helemaal niet gelukkig van worden. Geluk krijgt pas betekenis naast ongeluk, is pas licht naast het donker. Laatst sprak ik een oude dame in het klooster. Ze is nu van een leeftijd waarbij veel mensen om haar heen sterven. Daar was ze erg verdrietig over, ze kon dat eigenlijk niet loslaten. Bidden

vond ze heel moeilijk, want wat moet je dan zeggen? Toch had ze wat gevonden om te bidden: ‘Laat ons bekommerd en onbekommerd zijn.’ Dus enerzijds: laat ons zien waar we in gebreke blijven, en anderzijds: laat ons ook leven. Die balans, in één zin, dát is nastrevenswaardig. Kunnen leven met het paradoxale, misschien kom je daarmee wel het dichtst bij de essentie van het bestaan.”

Tot nu toe noemt u God bijna niet. Toch spreken we in het Onze Vader God aan. Wie is God voor u?

“Ik vind het heel moeilijk om God in objectieve aan te spreken. Ik kan God niet zien als iets of iemand met bepaalde eigenschappen en namen. Kierkegaard zegt het heel mooi: ‘Als ik mij tot mijzelf verhoud, dan ontmoet ik als eindig-oneindig mens mijn grond. Dit is niet datgene wat ik zonder meer en in alle concreetheid ben, maar dat wat ik in diepste grond ben. En deze grond is eeuwig.’ Dat herken ik heel erg! Als je mij vraagt wie of wat is God, dan zeg ik: die grond, dat eeuwige.”

Is dat vaste grond?

“Ja, in de zin dat het een dragende grond is. Tegelijkertijd is het ook een afgrond. Je kunt er geen grip op krijgen, het niet vatten. Wanneer ik mij openstel voor dat eeuwige, het transcendente, kan ik er ook door geraakt worden. Dat is die ontvankelijkheid waar ik in het begin over sprak: vanuit het vertrouwen dat die grond je zal dragen, je kunnen overgeven aan het leven. Dat je ondanks je tekortschieten en die afgrond, openblijft in plaats van dichtklapt. Dat je zonder wapens durft te zijn.”

We kunnen dat tekortschieten niet te boven komen. Is dat geen deprimerende toestand?

“Ik vind in die zin de bede ‘vergeef ons onze schulden, zoals ook wij hebben vergeven

wie ons iets schuldig was’ juist geruststellend. We mogen ons daardoor in ons diepste wezen gekend voelen. Het laat ons volkomen mens zijn, juist met onze onvolkomenheden. Dat komt ook goed naar voren in het vervolg: ‘zoals ook wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was’. Daarin wordt het doorgetrokken naar de ander. Zoals ik mezelf mag aanvaarden in mijn onvolkomenheid, zo mag ik dat ook bij de ander doen.”

Komen we ooit van het kwaad af?

“Dat is nog maar de vraag. Dat we op weg gaan naar een wereld waarin we allemaal in vrede kunnen leven, daar heb ik een wat hard hoofd in. Het gaat volgens mij meer om de vraag hoe we het kwaad herkennen en het een plek geven. Het gaat meer om de vraag hoe we met het kwaad omgaan in plaats van om hoe we eroverheen komen. Wel denk ik dat elk moment dat je in staat bent een keuze te maken waarin je dwars tegen je eigen gemakzucht en egoïsme ingaat, het kwaad, heel even, is overwonnen. Op dit punt herken ik mij in de joods-Duitse filosoof Hannah Arendt. Zij stelt dat het kwaad, anders dan we vaak denken, geen herkenbaar gezicht heeft. We zijn geneigd te denken dat het kwaad iets demonisch is, iets dat ver van ons af ligt en waar we ons helemaal niet mee kunnen identificeren. Maar het kwaad is de gedachteloosheid. Het niet willen nadenken, je liever maar conformeren. We willen liever ergens bij horen dan zelf kritisch denken. Juist dit noemt zij de banaliteit van het kwaad. Waar de kritische distantie verstomt, steekt gedachteloosheid de kop op. Daar probeer ik me tegen te verzetten. Daarnaast blijf ik hartstochtelijk vertrouwen in die dragende grond en in het verlengde daarvan in de zinvolheid van alles en allen. Ik vind het verschrikkelijk moeilijk om woorden te geven aan dit alles, maar dat betekent nog niet dat ik dat niet moet proberen.”

Wanneer zegt u ‘amen’?

“Belangrijker is voor mij de vraag: hoe zeg je amen? De levensaanvaarding, het je kunnen overgeven aan de betrouwbaarheid van het zijn dwars tegen alle angst en vertwijfeling in, elk moment weer – dat is hoe ik uitdrukking wil geven aan het woord ‘amen’.” •

‘Door deze bede mogen we ons in ons diepste wezen gekend voelen’